

УДК 343.98:343.359.3 +343.148

М.А. Федосєєв, здобувач кафедри
криміналістичних експертиз Навчально-наукового
інституту підготовки слідчих і криміналістів
Національної академії внутрішніх справ

ПРОВЕДЕННЯ КОМПЛЕКСНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ І ДОКУМЕНТІВ, ЩО ЇХ СУПРОВОДЖУЮТЬ, ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З НЕЗАКОННИМ ПЕРЕМІЩЕННЯМ АВТОТРАНСПОРТУ ЧЕРЕЗ МИТНИЙ КОРДОН УКРАЇНИ

Розкрито окремі особливості призначення та проведення комплексного дослідження транспортних засобів і документів, що їх супроводжують, під час кримінальних проваджень щодо злочинів і правопорушень, пов'язаних з незаконним переміщенням автотранспортних засобів через митний кордон України.

Ключові слова: автотранспортний засіб, ідентифікаційний номер, криміналістичне дослідження, маркувальні позначення, супровідні документи.

Раскрыты некоторые особенности назначения и проведения комплексного исследования транспортных средств и их сопроводительных документов при осуществлении уголовных производств в отношении преступлений и правонарушений, связанных с незаконным перемещением автотранспортных средств через таможенную границу Украины.

The some peculiarities of designation and conducting of complex researches of vehicles and its registration documents according criminal proceedings which are connected with crimes and offences related with illegal moving of vehicles across custom border of Ukraine is presented in this article.

Організована злочинна діяльність, пов'язана з незаконним переміщенням автотранспортних засобів через митний кордон України, має комплексний характер, а тому процес доведення кожного епізоду протиправної поведінки передбачає проведення доволі великої кількості судових експертиз. Це пов'язано з тим, що правопорушники, які займаються незаконним переміщенням автотранспорту через митний кордон з подальшою його легалізацією та збутом на території України, вчиняють протиправні дії у різних сферах правовідносин, зокрема, у митній, податковій, зовнішньоекономічній, обліково-реєстраційній тощо. Враховуючи масштаби такої злочинної діяльності, можна впевнено стверджувати, що протиправного впливу правопорушників зазнає багато речей матеріального світу, які як

слідосприймаючі об'єкти залишають на собі сліди заборонених законом дій. А отже, слідчий для повного й об'єктивного доведення під час розслідування злочинів, пов'язаних з незаконним переміщенням автотранспорту через митний кордон України, має знайти, вилучити та дослідити за допомогою спеціалістів низку різних за природою предметів злочинної активності (документів, обладнання, спеціальної та комп'ютерної техніки, печаток, транспортних засобів та їх частин тощо). У зв'язку з цим на практиці виникає чимало проблем, мінімізувати які значною мірою допоможе знання тактики, методики та процесуального порядку призначення і проведення судових експертиз.

На відміну від наукових досліджень проблем використання спеціальних знань у формі криміналістичних експертиз, яким присвячено праці багатьох видатних учених України та зарубіжжя, питання призначення та проведення експертних досліджень у межах розслідування багатоепізодних злочинних діянь, пов'язаних з незаконним переміщенням автотранспортних засобів через митний кордон, на науковому рівні практично не розглядалось, що пояснюється міжгалузевим і комплексним характером цієї проблематики. Певні наукові напрацювання з питань використання спеціальних знань під час розслідування окремих елементів (епізодів) такої злочинної діяльності можна знайти у працях А.І. Граціанова, Є.В. Додіна, Л.В. Калаянної, М.І. Костіна, І.П. Красюка, Г.В. Прохорова-Лукіна, А.В. Старушкевича, С.М. Сухова, О.В. Чеснокової та інших вчених. Проте незначна кількість таких наукових досліджень лише загострює актуальність розроблення комплексних методик з призначення та проведення експертиз, у тому числі й для підвищення ефективності протидії злочинам, пов'язаним з незаконним переміщенням автотранспортних засобів через митний кордон України. Адже у роботі оперативних і слідчих підрозділів правоохоронних органів, які розслідують кримінальні правопорушення і протидіють їм, використання різних спеціальних знань, зокрема проведення криміналістичних експертиз, має важливе значення. До того ж за останні роки помітно підвищився рівень оснащення як правопорушників, так і членів організованих злочинних угруповань, які, використовуючи новітні технічні засоби і технології, професійно змінюють або підробляють ідентифікаційні номери та номерні знаки автомобілів, автобусів, причепів, фальсифікують реєстраційні та інші документи (довідки, акти, вантажно-митні декларації тощо), вчиняють інші злочини і правопорушення і тому в непоодиноких випадках не виявляються правоохоронними органами. За цих умов надзвичайно гостро постає потреба максимально повного використання можливостей експертно-криміналістичних підрозділів, досягнень науки і техніки, міжнародного досвіду для забезпечення слідства достатнім обсягом доказової інформації, що у сукупності може бути основою обвинувачення.

Як свідчить практика, під час розслідування злочинів слідчі активно використовують спеціальні знання у формі судової експертизи, що не лише дозволяє отримати відповіді на невіршені питання, а й сприяє передусім об'єктивності процесу доведення.

На особливій ролі експертних досліджень наголошували І.В. Гора та В.А. Колесник, зазначаючи, що результативність їх застосування підвищується, коли слідчий розуміє необхідність їх призначення та можливості різних видів експертиз, чітко уявляючи шляхи використання отриманих результатів. Для цього потрібна висока професійна підготовка, насамперед правова і криміналістична, щоб слідчі

увяляли всі регулятивні властивості правил, якими законодавець встановлює процесуальну форму проведення експертизи, знали види експертиз і сучасні можливості експертних установ і підрозділів [1, с. 2].

Серед комплексу судових експертиз, призначення яких передбачає розслідування злочинів, пов'язаних з незаконним переміщенням автотранспортних засобів через митний кордон України, обґрунтованим і практично підтвердженим є блок судових експертиз, що містить трасологічну, автотехнічну, дактилоскопічну, почеркознавчу, товарознавчу, бухгалтерську, фоно- та відеофоноскопичну експертизи, експертизу матеріалів, речовин і виробів, судово-технічну експертизу документів тощо. Проте цей перелік є доволі орієнтовним і може варіювати залежно від кількості епізодів злочинної діяльності, механізмів реалізації незаконних схем тощо.

Враховуючи, що основними предметами протиправної діяльності, пов'язаної з незаконним переміщенням автотранспортних засобів через митний кордон України, є автомобіль, автобус або причіп, а також документи, що їх супроводжують (свідоцтво про реєстрацію, довідка-рахунок, акт приймання-передавання тощо), найбільш значущими експертизами, які обов'язково призначають під час розслідування злочинів цієї категорії, є судово-траसологічна експертиза транспортного засобу або його агрегатів і судово-технічна експертиза документів.

Автотранспортний засіб — складна технічна система, тому правильне виявлення, вилучення (фіксація) та дослідження криміналістично-значущої доказової інформації з цього об'єкта забезпечуються лише кваліфікованим спеціалістом у галузі автотехніки, трасології тощо. Мало того, транспортний засіб як об'єкт права власності та джерело підвищеної небезпеки повинен мати й відповідні документи, що його супроводжують, видані заводом-виробником, органом державної реєстрації та іншими уповноваженими суб'єктами, які разом з транспортним засобом фактично становлять єдине ціле, а тому, як правило, подаються на дослідження разом. Зазначені обставини вимагають від експерта-криміналіста володіння комплексними спеціалізованими знаннями та методиками у сфері досліджень автомобільних транспортних засобів та обліково-реєстраційних документів.

Слушну думку з цього приводу висловлює О.В. Чеснокова, зазначаючи, що розвиток автомобільної промисловості і високий рівень підготовки та оснащеності різних кримінальних угруповань разом з обізнаністю щодо структури й особливостей маркування транспортних засобів часто не дозволяють експерту шляхом дослідження маркувальних позначень, нанесених на кузові, встановити зміст ідентифікаційного номера транспортного засобу. До того ж злочинці добре орієнтуються у маскуванні автомобілів, перейшовши в останні роки від простого перебивання маркувальних номерів на кузові (шасі) до використання з цією метою комп'ютерних технологій (наприклад, внесення змін до змісту ідентифікаційного номера електронних блоків управління транспортних засобів) [2, с. 4—5].

З огляду на це суттєво підвищується роль експертних досліджень, спрямованих на встановлення первинних ідентифікаційних номерів транспортних засобів, фактів їх зміни або знищення та фальсифікації відповідних документів, що їх супроводжують і засвідчують факт реєстрації автотранспорту в підрозділах реєстраційно-екзаменаційної роботи (далі — ПРЕР) ДАІ чи право власності на них. Такі дослідження проводять експерти з комплексного дослідження транспортних

засобів (далі — КДТЗ) і документів, що їх супроводжують, підрозділів Експертної служби МВС України [3, с. 189].

Методиками проведення цього виду експертних досліджень володіють і фахівці науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України.

Єдиний науково-методичний підхід до експертної практики, на думку Е.Б. Сімакової-Єфремян, Т.Є. Балиняна та Л.М. Деречі, забезпечується вимогами Закону України «Про судову експертизу», постанови Кабінету Міністрів України від 2 липня 2008 року № 595 «Про затвердження Порядку атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз», наказу Міністерства юстиції України від 2 жовтня 2008 року № 1666/5 «Про затвердження Порядку ведення Реєстру методик проведення судових експертиз» [4, с. 151].

Зазвичай слідчі або прокурори залучають експертів з КДТЗ разом з документами, що їх супроводжують, на заключному етапі розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним переміщенням автотранспортних засобів через митний кордон України та з їх подальшою легалізацією, коли вже зібрано більшість доказів, знайдено, оглянуто та вилучено предмети злочинної діяльності (автомобіль, автобус, причіп, документи на них), визнано та долучено їх до матеріалів кримінального провадження як речові докази. Крім того, враховуючи, що легалізація незаконно ввезеного на митну територію України автотранспорту шляхом його реєстрації в ПРЕР ДАІ на підставі підроблених документів і змінених первинних ідентифікаційних номерів кузова і маркувальних знаків є прикінцевим етапом комплексної багатоепізодної злочинної діяльності, доведення фактів знищення, підроблення або заміни номерів вузлів і агрегатів автотранспорту та фальсифікації відповідних документів також відбувається після проведення всіх початкових слідчих дій.

КДТЗ і документів, що їх супроводжують, дозволяє не тільки встановити факт зміни номерів транспортного засобу та підробки документів, що їх супроводжують, а й визначити спосіб підроблення або зміни первинних позначень, відповідність нанесення номерів вимогам заводу-виробника та способів друку документів наявним зразкам, встановленим стандартам і вимогам тощо. Для отримання найбільш повного висновку експерта слідчий має правильно формулювати питання, для з'ясування яких і призначається цей вид експертизи.

Зокрема, з урахуванням методичних рекомендацій та обставин кримінального провадження у постанові про призначення судової експертизи з КДТЗ доцільно формулювати такі запитання:

Чи зазнав зміни номер кузова (шасі, рами, двигуна тощо) на цьому транспортному засобі?

Якщо зазнав, то в який спосіб знищено або змінено номер кузова (шасі, рами, двигуна тощо) на цьому транспортному засобі?

Яким був первинний номер кузова (шасі, рами, двигуна тощо) на об'єкті дослідження?

Чи нанесено номер об'єкта дослідження (кузова, шасі, рами, двигуна тощо) із застосуванням конкретних засобів?

Якщо є відомості про можливі зміни номера кузова (шасі, рами, двигуна тощо) автотранспортного засобу в умовах спеціально уповноваженого ремонтного підприємства, ставлять такі запитання:

В який спосіб нанесено ідентифікаційний номер?

Чи характерний такий спосіб для нанесення ідентифікаційного номера під час виконання ремонтних робіт на спеціально уповноважених ремонтних підприємствах?

Відповідно до Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року № 53/5 «Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень», факт і спосіб зміни номерів і рельєфних зображень, у тому числі на автотранспортних засобах, встановлюються у межах проведення експертизи рельєфних знаків [5].

Дослідження документів, що супроводжують автотранспортні засоби, та вирішення питань стосовно технічних прийомів і способів їх виготовлення, а також внесення до них змін вирішуються у розрізі техніко-криміналістичної експертизи документів.

Отже, залежно від особливостей об'єктів, поданих на КДТЗ, можна виокремити такі основні його етапи:

- загальний огляд транспортного засобу;
- дослідження ідентифікаційних номерів та інших маркувальних позначень;
- дослідження дублюючих кодових табличок;
- дослідження номерної панелі (номерного майданчика) та прилеглої до неї території;
- дослідження лакофарбового покриття;
- дослідження номерів двигуна та інших агрегатів, зазначених у документі про призначення експертизи (залучення експерта);
- дослідження електронних блоків управління та інших носіїв даних.

Враховуючи, що будь-яке експертне дослідження є складним багатоетапним процесом, техніко-криміналістична експертиза документів, що супроводжують автотранспортний засіб, також проходить низку ключових стадій, спрямованих на:

- встановлення відповідності інформації, що міститься у документах, даним, отриманим у результаті дослідження транспортного засобу;
- встановлення відповідності бланків чинним стандартам і вимогам;
- встановлення наявності відповідних реквізитів і ступенів захисту бланків документів;
- перевірку відбитку печатки та підпису уповноваженої особи тощо.

З огляду на те, що під час дослідження експерт працює з великим обсягом інформації, яку йому необхідно правильно оцінити та обробити у стислі строки, особливого значення набуває питання забезпечення його сучасними техніко-криміналістичними засобами, науково-методичними і довідковими матеріалами.

До питань законодавчого, методичного та технічного забезпечення експертів з комплексного дослідження транспортних засобів неодноразово звертався у своїх працях А.І. Граціанов, зауважуючи, що з метою розширення інформаційно-довідкової бази ще у вересні 2007 року з німецькими колегами досягнуто домовленості щодо надання допомоги в ідентифікації автомобілів виробництва Німеччини за системою «FADA»: перевірка запитів українських експертів за базами

даних автомобілів німецького виробництва — BMW, Audi, Mercedes, Volkswagen. Крім того, у 2008 році від адміністратора бази даних «CARFAX» було отримано дозвіл на доступ до реєстраційних операцій з транспортними засобами, зареєстрованими у США (база даних «CARFAX» наповнена різноманітною інформацією (понад 5 млрд звітів) про операції з транспортними засобами у Північній Америці). Звіти бази даних містять важливі відомості про історію автомобіля, а саме: штат реєстрації, показники спідометра, тип власності, тип документа власності та його номер тощо [3, с. 193].

Варто додати, що співпраця правоохоронних органів України, зокрема експертних підрозділів, з науково-дослідними установами та виробничими підприємствами дозволила налагодити виробництво спеціально розроблених для КДТЗ приладів та іншої криміналістичної техніки (пристроїв електрохімічного травлення, апаратних комплексів, дефектоскопів, сканерів, товщиномірів тощо). Пріоритетним напрямом криміналістичного забезпечення експертів з КДТЗ і документів, що їх супроводжують, є впровадження в практичну діяльність спеціалізованих програм для ідентифікації номерів агрегатів, створення і розширення автоматизованих інформаційно-пошукових систем, баз даних та обліків автотранспорту зі зміненними або знищеними ідентифікаційними номерами, маркувальними позначеннями та підробленими правовстановлюючими документами.

З викладеного видно, що КДТЗ і документів, що їх супроводжують, є основою, невід'ємною та безальтернативною частиною процесу розслідування злочинів, пов'язаних з незаконним переміщенням автотранспортних засобів через митний кордон України. Цей вид комплексної судової експертизи дозволяє найповніше та ґрунтовніше вирішити низку питань щодо легітимності походження транспортного засобу та документів, що його супроводжують, а отже, й правильно спрямувати перебіг розслідування при кримінальному провадженні.

Список використаної літератури

1. *Гора І.В.* Криміналістичні експертизи та дослідження, що проводяться у системі правоохоронних органів України : наук.-практ. посіб. / І.В. Гора, В.А. Колесник. — К. : Вид-во Академії СБУ, 1999. — 80 с.

2. *Чеснокова Е.В.* Экспертное исследование маркировочных обозначений на транспортных средствах по делам, связанным с их незаконным завладением : автореферат дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-разыскная деятельность» / Е.В. Чеснокова. — М., 2007. — 26 с.

3. *Граціанов А.І.* Комплексне дослідження транспортних засобів при розкритті злочинів, пов'язаних з викраденням автотранспорту, та його розвиток / А.І. Граціанов // Криміналістичний вісник. — 2009. — № 1 (11). — С. 188—194.

4. *Сімакова-Єфремян Е.Б.* Про критерії оцінювання методик проведення судових експертиз в Україні / Сімакова-Єфремян Е.Б., Балинян Т.Є., Дереча Л.М. // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. — 2010. — Вип. 10. — С. 151—161.

5. *Про затвердження* Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року № 53/5 // Офіційний вісник України. — 1998, грудень. — № 46. — С. 172.